

DOKUMENTARNO GRADIVO ZAVODA ZA POKOJNINSKO IN INVALIDSKO ZAVAROVANJE SLOVENIJE

Elizabeta Hriberšek Balkovec*

UDK: 930.253

Elizabeta Hriberšek Balkovec: Dokumentarno gradivo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja, Maribor 6/2007, str. 359-365.

Izvirnik v slovenščini, izvleček v slovenščini in angleščini, povzetek v angleščini.

Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije (v nadaljevanju zavod) je ena od tistih institucij v slovenski državi, s katero se sreča večina državljanov naše države. Toda v primerjavi z mlado državo sta zgodovina in tradicija socialnega zavarovanja daljši. Zavod se tudi na področju hrambe dokumentarnega gradiva čuti zavezanega nadaljevati tradicijo svojih predhodnikov, kajti glavni cilj/namen socialnega zavarovanja je vedno bil, da prispevaš danes, da ne boš v nesreči in v starosti ostal brez sredstev za preživljanje.

UDC: 930.253

Elizabeta Hriberšek Balkovec: Records of ZPIZ (The Pension and Invalidity Insurance Institute of Slovenia). Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving. Conference Proceedings, Maribor 6/2007, pp. 359-365.

Original in Slovenian, abstract in Slovenian and English, summary in English.

ZPIZ is one of those institutions in the Republic of Slovenia, which is visited by most of Slovenia's citizens. However in comparison to a young country, the history and tradition of health insurance are much longer. Since the aim/purpose of social insurance has always been to contribute today, to have insurance in a case of an accident, ZPIZ is obliged to continue the tradition of its ancestors in the field of keeping its records.

Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije (v nadaljevanju zavod) je ena od tistih institucij v slovenski državi, s katero se sreča večina državljanov naše države. Toda v primerjavi z mlado državo sta zgodovina in tradicija socialnega zavarovanja daljši. Zavod se tudi na področju hrambe dokumentarnega gradiva čuti zavezanega nadaljevati tradicijo svojih predhodnikov, kajti glavni cilj/namen socialnega zavarovanja je vedno bil, da prispevamo danes, da ne bomo v nesreči in v starosti ostali brez sredstev za preživljanje.

V zavodu tako še vedno hranimo tudi dokumentarno in arhivsko gradivo predhodnikov s področja socialnega zavarovanja. Delno je bilo gradivo oddano v Arhiv Republike Slovenije ob reorganizacijah republiških ustanov, ki so pokrivalo področje socialnega zavarovanja, in sicer v letih 1952 in 1970-1972. Nekaj gradiva za ustanove, ki so delovale do leta 1945, smo v zavodu pripravili za oddajo v zadnjih letih.

* *Elizabeta Hriberšek Balkovec, profesorica zgodovine in diplomirana etnologinja, glavna arhivarka, Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, Kolodvorska 15, 1000 Ljubljana, Slovenija.*

GRADIVO DO LETA 1945

Bratovske skladnice so ena od najstarejših oblik socialne pomoči starejšim ali obolelim, vdovam ali sirotam ob smrti člana skladnice. Oblikovale so se predvsem v rudarskih središčih (pri nas je najstarejša izpričana bratovska skladnica v Idriji že iz leta 1671). Njihovo pravno ureditev v habsburški monarhiji je prinesel splošni rudarski zakon iz leta 1854. Do leta 1918 je bilo na Slovenskem 18 bratovskih skladnic. Njihova tradicija se je ohranila tudi med obema vojnoma. Glavni bratovski skladnici v Ljubljani je bilo podrejenih 14 krajevnih skladnic.¹ Arhiv Republike Slovenije je od bratovske skladnic prevzel večinoma gradivo upravnih odborov, blagajniške knjige, matične knjige članov (delno z indeksi). Za oddajo so pripravljena še poslovna poročila Glavne bratovske skladnice v Ljubljani (od leta 1927 do leta 1941).

Zgodovina organiziranega socialnega zavarovanja na Slovenskem sega v drugo polovico 19. stoletja. Bismarckova Nemčija je v desetletju med leti 1881 in 1891 sprejela vse pomembnejše zakone na področju socialnega zavarovanja. Že leta 1887 je bilo tudi v Avstro-Ogrski uvedeno obvezno zavarovanje za primer nesreče na delu. 1. avgusta 1889 je začel veljati na ozemlju Slovenije Zakon o obveznem bolniškem zavarovanju. Nosilci in izvajalci tega zavarovanja so bile okrožne blagajne, financiralo pa se je s prispevki zavarovancev. Leta 1844 je bil osnovan tudi pokojninski zavod za avstrijske železničarje - vendar se je zavarovanje slovenskih železničarjev pričelo izvajati šele deset let pozneje. Vse do razpada monarhije so tekle priprave za pripravo predpisov o zavarovanju za primer invalidnosti in starosti, vendar do začetka prve svetovne vojne zavarovanje po sistemu, kot ga poznamo danes, ni zaživel.

Leta 1922 je bil sprejet Zakon o socialnem zavarovanju delavcev, vendar se je od sprejema dalje uporabljale le del zakona, ki je urejal socialno in zdravstveno zavarovanje, otroško varstvo, pravice v primeru nesreče na delu in pogrebne z začasno rento. Šele leta 1937 so pričeli uporabljati določbe o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.² Poleg delavskega zavarovanja (rudarji so bili socialno zavarovani še vedno preko bratovskih skladnic) so imeli svoje zavarovanje prometno osebje, trgovski, bančni in državni nameščenci, obstajalo pa je tudi privatno zavarovanje po načelu zasebnega prava.

Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani (1922-1945). Ustanovljen je bil na podlagi zakona iz leta 1922. Osrednja ustanova za zavarovanje na območju kraljevine je postal Osrednji urad za zavarovanje delavcev s sedežem v Zagrebu. Okrožni urad v Ljubljani je bil po velikosti in finančni moči prvi v Jugoslaviji, v Sloveniji pa je imel velik vpliv na narodno gospodarstvo. Poslovalnice je imel v vseh večjih slovenskih krajih. Imel je tudi svoje ambulante, kopališča in zdravilišča (npr. Laško, Jadran na Rabu, Golnik, Kraljevica ...). Leta 1925 je bila za potrebe delavskega zavarovanja zgrajena nova stavba na Miklošičevi cesti v Ljubljani, kjer je bil tudi sedež okrožnega urada.³ V Arhivu Republike Slovenije hranijo poročila o poslovanju, zapisnike sej posameznih odborov in dosjeje zavarovancev po posameznih delodajalcih. V zavodu imamo pripravljene proračune (1923-1945), statistiko članov (1926-1928), komentarni arhiv k zakonu o zavarovanju delavcev, ter

¹ Arhiv Republike Slovenije, AS 403, Krajevna bratovska skladnica Hrastnik, 1878-1929.

² M. Štrovs, *Novi sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja*, Ljubljana, ČGP Delo - TOZD Gospodarski vestnik, 1984, str. 10-13.

³ Enciklopedija Slovenije, knjiga 8, Nos - Pli, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1994, str. 117.

gradivo, ki je nastalo ob 40-letnici socialnega zavarovanja. Urad je namreč ob tej priložnosti 21. 12. 1929 pripravil proslavo, na kateri je govoril komisar OUZD, Miha Krek.

Pokojninski zavod za nameščence (1919-1945) je prav gotovo najbolj znana predvojna inštitucija na področju socialnega zavarovanja. K svoji prepoznavnosti je najbolj prispeval z zgraditvijo nebotičnika v Ljubljani. Sprva je bilo njegovo poslovanje omejeno le na ozemlje Slovenije. Od avgusta 1919 pa je bilo z naredbo Ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje območje delovanja raztegnjeno tudi na preostalo nekdanje avstrijsko ozemlje Kraljevine SHS, in od leta 1922 tudi na območje Prekmurja. V arhivu že hranijo letna poročila ter saldakonte kavarne Nebotičnik. V zavodu imamo za predajo pripravljenih tudi nekaj načrtov objekta na Gajevi ulici v Ljubljani (današnji Štefanovi) ter likvidacijsko bilanco z datumom 30. 6. 1945.

V okviru tega ustvarjalca bi želela opozoriti na gradivo, za katerega menim, da bo lahko nudilo dobro osnovo marsikateri raziskavi. Gre za dosjeje tistih, ki so pri Pokojninskem zavodu za nameščence najemali posojila za gradnjo ali obnovo stanovanj ali hiš.

V letnem poročilu Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani za XX. in XXI. poslovno leto 1938 in 1939 lahko preberemo: »Direktor dr. Vrančič je poročal, da je v upravni dobi od leta 1933 do leta 1938 naš zavod dovolil visoka investicijska posojila banovini v Ljubljani in v Splitu ter mestnim občinam v Ljubljani, Mariboru in Splitu, pomagal pa je tudi srednjim in delavskim slojem z manjšimi posojili do lastnih domov ter s tem dvignil stavbno delavnost, ki je v korist industrijalcu, obrtniku, nameščencu in delavcu.«⁴

»Končno je občni zbor soglasno odobril sklep upravnega odbora in tega do prihodnjega občnega zbora pooblastil, da sme v smislu § 37., t. 7., oziroma § 59., t. 6. zakona o pokojninskem zavarovanju nameščencev sklepati o kupovanju in prodaji nepremičnin, pri čemer naj se upoštevajo naslednje smernice: ... Upravni odbor sme graditi stanovanjske hišice za interesente zavarovance proti mesečnemu odplačilu za obrestovanje in amortizacijo posojenega kapitala.«⁵

Za vsakega prosilca je bil oblikovan dosje, v katerem so poleg prošnje in priporočil tudi načrti predvidene gradnje, različni predračuni izvajalcev del, prošnje za odlog poplačila posojila ... Ti dosjeji so zanimiv vir tako za delovanje Pokojninskega zavoda za nameščence kot za preučevanje dela tistih, ki so ponujali storitve na področju gradnje (arhitekti, gradbeniki ...). Omenjenih dosjejev je 1541 in pokrivajo tako različna območja Slovenije kot tudi Dalmacije (Split, Cavtat, Šibenik, Zadar), kamor je tudi segalo poslovanje Pokojninskega zavoda za nameščence.

Vsi trije glavni nosilci socialnega zavarovanja pred drugo svetovno vojno so delovali tudi med drugo svetovno vojno.

OBDOBJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Maja 1945 je Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije sprejel Zakon o izvajanju socialnega zavarovanja na območju federativne Jugoslavije. Vzpostavljena

⁴ Letno poročilo Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani za XX. in XXI. poslovno leto 1938 in 1939, str. 6.

⁵ Prav tam, str. 7.

je bila organizacijska enotnost na območju vse države, edini nosilec socialnega zavarovanja je postal osrednji zavod za socialno zavarovanje s sedežem v Beogradu, vsi drugi nosilci pa so postali izpostave ali začasni organi.

Prvega julija 1945 je bil z uredbo ustanovljen Federalni zavod za socialno zavarovanje v Sloveniji. Del dejavnosti je izvajal kot krajevni organ Osrednjega zavoda za socialno zavarovanje v Zagrebu, zato je iz tega obdobja ohranjena dokumentacija, ki priča o obsežni korespondenci med obema nosilcema zavarovanja. 5. 7. 1945 je bilo z uredbo uvedeno poenotenje socialnega zavarovanja na območju LRS po določilih Zakona o zavarovanju delavcev. S posebnim pravilnikom so bile likvidirane ustanove, ki so bile nosilke obveznega socialnega zavarovanja na območju FLRJ.

Že dve leti pozneje, in sicer leta 1947, sta sledila preimenovanje in reorganizacija. Podlaga je bil Zakon o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev (julij 1946). Oblikovan je bil Državni zavod za socialno zavarovanje - filiala Ljubljana, s filialami v Ljubljani, Mariboru, Ajdovščini ter posebno filialo državnega prometnega osebja. Med letoma 1950 in 1952 so bile ustanovljene posebne uprave za socialno zavarovanje.

Leta 1952 je bila izdana Uredba o ustanovitvi zavodov za socialno zavarovanje, ki je za osnovne nosilce socialnega zavarovanja postavila okrajne oziroma republiške zavode. Navodilo k uredbi pa je določalo, da mora biti v vsaki jugoslovanski republiki obvezno en republiški zavod. Tako je bil 20. 6. 1952 ustanovljen Zavod za socialno zavarovanje LR Slovenije, ki je deloval vse do 31. 12. 1971. Skupščina skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja je namreč julija 1971 sprejela sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju lastne službe.

Med leti 1971/1972 do 1992 je bila nosilec pokojninskega in invalidskega zavarovanja Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja Slovenije (SPIZ). Tudi za druga področja socialnega zavarovanja so bile oblikovane skupnosti (skupnost zdravstvenega zavarovanja, skupnost socialnega zavarovanja).

Predvidevam, da je večina dokumentarnega gradiva prejšnjih skupnih nosilcev socialnega zavarovanja ostala SPIZ-u, vsaj če sklepam po tem, da je ostalo gradivo upravnih organov - skupščina, upravni odbor, posamezne komisije. Ob pripravi gradiva za to obdobje bi bilo morda smiselno pregledati, kaj so v pristojne arhive oddale ostale skupnosti.

Za gradivo, nastalo med leti 1945 in 1992, še ne moremo v celoti povedati, kako popolno je. Hramba je bila prepuščena glavnim pisarnam, ki so poglavitno skrb namenjale dosjejem zavarovancev. V okviru službe SPIZ je deloval dokumentacijski center, ki je skrbel za pripravo sej organov skupnosti, delno pa je hranil tudi dokumentarno gradivo.

V zavodu je posebej oblikovana zbirka personalnih dosjejev s prelomom v letu 1971. Pri hrambi teh dosjejev smo obdržali prvotno ureditev. V delu do leta 1971 najdemo tudi personalne dosjeje uslužbencev nosilcev socialnega zavarovanja pred drugo svetovno vojno. Federalni zavod za socialno zavarovanje je poleg premoženja in zavarovancev prevzel tudi zaposlene (bolniške sestre, zdravnike ...). Drugi del personalnih dosjejev zajema obdobje od leta 1971 do 2004. Dosjeje tistih, ki so bili ob razpadu Republiškega zavoda za socialno zavarovanje zaposleni, so si skupnosti razdelile.

ZAVOD ZA POKOJNINSKO IN INVALIDSKO ZAVAROVANJE SLOVENIJE

Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije je bil ustanovljen 1. julija 1992. Do leta 2005 sta bila upravna organa skupščina in upravni odbor, od leta 2005 je organ upravljanja Svet zavoda.

Službo zavoda sestavljajo centrala, območne enote (9) in izpostave (4). Tudi v preteklosti je bila organiziranost podobna - z različnimi poimenovanji (direkcija, komunalni zavodi; delovna enota na sedežu, območne delovne enote). Vsaka območna enota ima svojo glavno pisarno, na centrali pa deluje centralna glavna pisarna.

Upravljanje z dokumentarnim gradivom poteka enotno za celoten zavod. Že v 80. letih prejšnjega stoletja je bil sprejet Program integriranega informacijskega sistema Skupnosti. Cilji programa so bili vzpostavitev baz podatkov, potrebnih za odločanje na vseh ravneh, hitrejše reševanje zahtevkov in poenotenje vseh postopkov. Od leta 1991 je bil uveden projekt pisarniškega poslovanja, ki je predstavljal osnovo za vse tehnološke postopke v strokovni službi, tako na centrali kot na območnih enotah. Enotna evidenca je bila bistven pogoj za strokovno delo, saj so npr. zadeve mednarodnega zavarovanja in pritožbene zadeve reševali le na centrali. S spremembo statuta v lanskem letu se je reševanje zadev mednarodnega zavarovanja s centrale preneslo na območne enote. To terja še večjo pozornost pri delu glavnih pisarn, saj je del evidenc o delovni dobi hranjen na centrali, v kartotečni obliki.

Leta 2002 je bil zaključen projekt poslovanja z dokumentarnim gradivom in v njegovem okviru tudi projekt hrambe dokumentarnega gradiva. Rezultat tega projekta sta bila uskladitev internih aktov zavoda z normativnimi akti, ki so urejali področje ter reorganizacija splošnih služb. Jeseni 2002 je bila ustanovljena centralna glavna pisarna. Ena izmed temeljnih nalog centralne glavne pisarne je usklajevanje dela glavnih pisarn zavoda in skrb za njihovo enotno poslovanje. V njenem okviru je bilo prvič v zgodovini zavoda oblikovano delovno mesto glavnega arhivarja. Njegove delovne naloge zajemajo zagotavljanje enotnosti pri hrambi gradiva v glavnih pisarnah zavoda, urejanje arhivskega gradiva zavoda, sodelovanje s pristojnimi arhivi...

V okviru zavoda nastaja namreč ogromno dokumentarnega gradiva. Največji del predstavljajo dosjeji zavarovancev (so tudi arhivsko gradivo zavoda). Zaradi narave dela za vsakega zavarovanca oblikujemo dosje s številko (pokojninsko številko). Znotraj dosjeja so zbrane vse zadeve, ki se nanašajo na enega zavarovanca. Pri priznavanju pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja lahko namreč priznanje ene pravice vpliva na priznanje druge, zato je nujno, da so vse zadeve zbrane na enem mestu. Za dosjeje imamo oblikovano le stalno zbirko, v kateri so dosjeji hranjeni po P-številkah. Tudi če so zadeve zaključene, je lahko dosje že naslednji dan spet »aktiven«, ker je zavarovanec morda vložil nov zahtevek. Leta 2006 je bilo skupaj na zavodu približno 12.000 tekočih metrov dosjejev zavarovancev.

A zavod je tudi upravljavec matične evidence zavarovancev in uživalcev pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. To pomeni, da hranimo prijave in odjave v zavarovanje, vsako leto pa nam zavezanci oddajo tudi obrazce M4-M8, na katerih prijavijo podatke o ugotovljeni zavarovalni dobi in plačah oziroma osnovah ter podatke o nadomestilih plač. Skladno z zakonom je treba dokumentacijo, potrebno za uvedbo in vodenje matične evidence, hraniti najmanj 30 let, računano od pridobitve pravic na njeni podlagi, vendar ne manj kot 10 let od smrti uživalca

pravic. Dokumentacija o osebah, o katerih se vodijo podatki v matični evidenci in ki niso pridobile pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, se hrani najmanj 40 let (od zadnjega vpisa v matično evidenco).

Da bi nekako obvladali vso to količino papirja, so se že v takratnem republiškem zavodu odločili, da bodo obrazce matične evidence hranili v mikrofilmski obliki. »Vpričo pomanjkanja prostora ter velikih količin arhivskega gradiva, se je skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja določila, da uvede mikrofilmsko arhiviranje dokumentacije matične evidence. V decembru 1971 so bile instalirane naprave, prav tako pa se je začelo poskusno snemanje dokumentacije. Najprej bo posneta dokumentacija o zavarovalni dobi, registrirani pri prejšnjih nosilcih socialnega zavarovanja, ki zavzema mnogo dragocenega prostor, ki ga bomo na ta način pridobili za druge potrebe.«⁶ Sredi 80. let so v dogovoru z republiškim arhivom pričeli v mikrofilmsko obliko prenašati tudi dosjeje zavarovancev.

Zavod ima svoj oddelek za mikrofilm, kjer poteka prenos dokumentov iz fizične v mikrofilmsko obliko. Nova zakonodaja in pravna veljavnost dokumentov tudi na drugih nosilcih pa postavljata zavod pred nove izzive in izrabo sodobnejših tehnologij, ki imajo svoje prednosti predvsem v hitrem dostopu do podatkov. Glede na dolge roke hrambe in nekatera predvidevanja, po katerih naj bi se v praksi dokumenti matične evidence hranili tudi do 150 let, se hrambi v fizični in mikrofilmski obliki ne moremo in ne smemo odreči.

V zavodu se smemo pohvaliti, da smo, še preden je bilo to v Zakonu o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih izrecno zapisano, skrbeli za pravno varnost oseb. Stranke zavoda so v preteklosti z različnimi dokumenti (zapisniki OLO-jev, zapisniki pričevanj o tem, kje je bil kdo zaposlen, kje je delal ...) dokazovale, da izpolnjujejo pogoje za določeno pravico. V zavodu smo jih hranili, ker bi lahko predstavljali osnovo še za kakšno pravico. Tako smo po osamosvojitvi z različnimi dokazili pomagali državljanom, ki so uveljavljali pravice po Zakonu o žrtvah vojnega nasilja, Zakonu o plačilu odškodnine žrtvam vojnega in povojnega nasilja ...

Pred nami je še veliko izzivov. Lani smo dobili prostor, kamor bomo preselili stalno zbirko dokumentarnega gradiva zavoda (razen dosjejev zavarovancev). Tako bodo na enem mestu zbrani gradivo organov zavoda, kadrovske zadeve, finančni dokumenti, statistično gradivo, pravilniki, navodila za delo ... Na področju hrambe v elektronski obliki smo na začetku poti, ki bo pestra in zanimiva. Vzpostavili smo dobro sodelovanje s pristojnim arhivom, tako da bomo arhivsko gradivo predhodnikov zavoda pripravili in predali v skladu s strokovnimi merili in v zadovoljstvo prihodnjih uporabnikov in raziskovalcev. In navsezadnje upamo, da bomo s svojo skrbjo za dokumentarno gradivo poskrbeli za materialno in pravno varnost tistih, ki bodo v našem zavodu uveljavljali pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

VIRI IN LITERATURA

- *Arhiv Republike Slovenije, AS 403, Krajevna bratovska skladnica Hrastnik, 1878-1929.*
- *Enciklopedija Slovenije, knjiga 8, Nos - Pli, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1994*
- *Letno poročilo Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani za XX. in XXI. poslovno leto 1938 in 1939.*
- *Republiški zavod za socialno zavarovanje Ljubljana, Poslovno poročilo za leto 1971, Ljubljana, april 1972.*

⁶ *Republiški zavod za socialno zavarovanje Ljubljana, Poslovno poročilo za leto 1971, Ljubljana, april 1972, str. 26.*

- *Strehovec Janez, Iz zgodovine pokojninskega in invalidskega zavarovanja na Slovenskem, Ljubljana, Informacije - Glasilo delovne skupnosti strokovne službe SPIZ v SR Sloveniji, 1981-1982.*
- *Štrovs, Marko, Novi sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja, Ljubljana, ČGP Delo - TOZD Gospodarski vestnik, 1984.*

SUMMARY

RECORDS OF ZPIZ (THE PENSION AND INVALIDITY INSURANCE INSTITUTE OF SLOVENIA)

ZPIZ is one of those institutions in the Republic of Slovenia, which is visited by most of Slovenia's citizens. In the region of Slovenia social insurance has been present for more than a hundred years. In the past different institutions have dealt with social insurance (e.g. before the Second World War Brother funds, Pension Institute for Employees, The District office for Employee Insurance and after the War Social Insurance Institute of the Republic of Slovenia and the Community of Pension and Invalidity Insurance of Slovenia) and with their activities produced many records, which are still in use when the Institute issues rights to pension in invalidity insurance. Also the current organization of the Institute (head office, 9 regional units and 4 branch offices) with a unified system of records management and therefore a unified system of record keeping, faces new challenges in dealing with records keeping in the traditional, as well as in electronic or microfilm form.